

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐՈՒԵՍՏԳԻՏԱԿԱՆ

ժ. ՅԱՐԻ 1896

Յարկիւմ 10 ֆր. ոսկի — 4 դր.:
Աղամանայ՝ 6 ֆր. ոսկի — 2 դր. 50 կ.:
Մէկ թիւ կայսէ 1 ֆր. — 50 կայս.:

ԹԻՒ 1, ՅՈՒՆՈՒՍՐ

Ո Ր Ս Ո Ր Մ Վ Ա Վ Ե Վ
Լ Ե Չ Ո Ր Ս Ր Ն Ե Ա Վ Ե Ն
Ս Բ Գ Ի Լ Ե Չ Ո Ր Ե Գ Ի Տ Ո Ր Թ Ի Ն Ե

2132

ամենակիս յառաջագի-
մութեան համըն-
թաց բլլալու ամե-
նաստայք նշանն է
հետաքրքրուիլ
նաեւ այնպիսի իր-
գիւրներով, որոնք
կրնան մեծ լոյս
սփռել պատմական
գէւքերու վրայ: Պատմութիւնը շատ անգամ
լուռ կը մնայ հին, ուր զինքը գոհացընելու
չափ սխառակարաններ, արձանադրութիւններ,
փղպաղթիւններ չի գտներ: Եւ այս շատ ան-
նպաստ պարագայ մին է. վասն զի պատմական
սխառակարաններ եւայլն, կ'առաջնորդեն կը
տանին վերագ մինչեւ այն կէտը, ուստի կը սկսի
նախապատմական (antéhistorique կամ préhisto-
rique) շրջանը. եւ այս շրջանը հետազոտելու վրայ
է 19րդ դարու ճշմարիտ արդիւնքը. եւ մարդկային
գիտութիւնն ամենագովելի յասակութիւն մը՝ եւ
կամ աւելի լուռ — արժանիք մ'այն ատեն սխառ.

առնուլ, երբ իզեց այն կապերն, որ զինքը կաշ-
կանդած կապած էին նախապատմական ահարկու
խաւարին առջեւ... միտքը սրեց, աչքը զորացուց
եւ քաջութեամբ անձնամտայց եղաւ՝ այն խաւա-
րին մէջ կեանքն ու գիտութիւնը վտանգելու-
ի սկզբան սնդ խաբխափեց, դեղեւեցաւ, բայց մէյ
մ'որ աչքը մթին ընտելացաւ, սխան հսկայական
գառնալ իւր քայլերը. այնպիսի կարեւոր յայտ-
նութիւններ բրաւ, որ առաւելապէս վարձատրե-
ցին իւր հոգը, ճիգը, զգիմունքն եւ ժամանակի ու
գրառաց կորուստը: Հրապարակ ելան շարք մը նոր
գիտութիւններ, որոնք այնչափ աւելի հաստա-
տուեցան, տարածուեցան, սրշափ դրական սկսաւ
բլլալ ձեռք բերուած արդիւնքը: Այսպիսի քաջ-
արի իրդախմանց արդիւնքներէն է սեղադրութեանց
ընթերցման գիտութիւնը... Բայց այն գիտու-
թեանց մէջն ամենակարեւորն ու նշանաբարդային
եղաւ Հատիճարկած լեզուագիտութիւնը (la linguisti-
que comparée): Եւ որչափ ուրախակ է տեսնել
թէ մեր փոքրիկ ազգին մէջ անգլէս ի սկզբան նիշ-
պէս ամէն նորագիւտ գիտութեան, նոյնպէս այս լե-
զուագիտութեան, նուիրուեցաւ այն պարտաւարա-
շառ մտադրութիւնն, որուն շնորհիւն անեղանիք եւ
պիտի ունենանք յայտն ալ մեր ներկայացուցիչ-
ները լեզուագիտաց կանառներու մէջ: Հոյսի կ'
սիշէլ հանդէպ. Ռ. Պատկանեանը, Հ. Սերովլէն Ա.
Տէրպիւեանն (վիեն. Միսիթ.) եւայլն, որոնք ար-
դէն իրենց զբոբրովք կը վայելեն իրենց անուան
համբաւայն արժանաւոր համակրանքը. եւ թէպէտ
հրատարած են արդէն յաստացս, բայց միշտ լե-
զուագիտաց առջեւ անմեղ սկսի մնան, ցարժափ
զիտի ուղի համեմարտած լեզուագիտութիւնը:

Մեր նպատակը չէ հոս սխառակել այն անհրժե-
սանքն իմ հաստատմանով եւ կամ նոյն իսկ զբոբրով ցու-
ցան են՝ թէ հետազոտու են եղած լեզուագիտութեան. այլ
սխառակեցինք միայն spécialiste — մասնագետները: Դար-
նեալ լեզուագիտութիւնը կը բանտնիք քանստրուիւնէն

Բայր լեզուներն իրարս չեա չամանաւելու գազախփան արդէն Լայնից (Leibnitz) գերմանացի փիլիսոփան ունեցաւ, երբ չամաշխարհական լեզու մը չհարելու գազախփարին կը ծառայէր (1686ին)՝ բայց իւր բազմակողմանի չամանոր շէր կցած նայն ժամանակները գտնեւ այն յոսակախներն, որոնցմով կարելի ըլլար լեզուներն յօրինուածական (սխտեմատիկական) խուսիբու վերածել։

Լեզուաց անաւանանական շէքը քննելու կարեւոր ապշենեմն ու խորացոյցը գեա Չառուած շէր՝ վասն զի միայն մասնական յատկութիւններ ճշգրիտ քննելով կարելի է ձեռք բերուած ծանօթութիւններն հիմնական սկզբանց վերածել, եւ բովանդակ բառական գտնեւ ապաւելով իր խառնակութեան, յօրինուածութեան մը բերել եւ զիտ-Նլեմ անուանել։ Էին ժամանակներն ալ, սույնչ ոչ, գաղափիք մը շէր, որ՝ աղ. թէ սեմական, սամալական, քիբաւական եւ այլն լեզուներն առանձինն ինամութեան ցեղեր ըլլալու նշաններն ունին. բայց ոչ ոք կցած որ մտքըն իսկ անցընել թէ գերմաներեն ինամի ըլլալ Տայբերին, Տայբերեն՝ յունարենի, յունարենն՝ պարսկերենի եւ այլն. եւ կամ յունարենն՝ Տերրայականին։ Ընդհանուր կարծիքն էր թէ այս լեզուներն Չասարակաց նոսրակեզուի մը շառաւիղները կամ սղլաւորութեանն են. եւ գաղղիներենն ու գերմաներէնը նոյն յարաբերութիւնն ունին իրարս։ Ինչ որ լատիներենն ու քիբերենն ունին։

Անցեալ դարուն մէջըն երկու գիւտ եղան, որոնց նորհիւր՝ լեզուներն յօրինուածական խրճերու առի ազդիպելու անասպարհն Տարթուեւ-

ցաւ. կամ թէ բռնեք, այն երկու գիւտերն՝ այս նոր գիտութեան աւետարար սարչույնն եղան։

Առաջինն է այն գիւտն՝ որով Էնդկաստանի նուիրական լեզուս (սանկիրտ) եւ յունարենի ու լատիներենի մէջ ինչանութիւն մը նշմարուեցաւ։ Բոպպ (Bopp, ծն. 1791)՝ Չամանաական լեզուացնութեան հիմնադիրն՝ սանկիրտ լեզուն սորվելու գրագած ասնն, արդէն վկայութիւններով Չաստատուած Ճմարտութիւնն էր, թէ սանկիրտը՝ յունարենի եւ լատիներենի սղլակցի ինամին է։ Իստալացի գիտնական մը՝ Փիլիպպոս Սասետտի (Sasetti) 1588ին սքանչանք կը Տարքուն թէ ինչ է պատճառն որ Էնդկաց նուիրական լեզուն (սամկիրտաւ (samscruta) == սանկիրտ) մէջ կը գտնուին այնպիսի բառեր, որ Չամանապատանայն իստայերէն բառերու ըստ բառականի նման են... Բայց Տագուե Զիտուեան առաջեալ ճ.Վ Կեօրդու (Coeurdoux) գիտնական ապացուցով Չաստատեց, թէ լատիներենն, յունարենն ու սանկիրտը ինամն են, եւ 1767ին գաղղիական Ալաքսիսայն մատուցած յիշատակարանի մը մէջ ոչ թէ միայն բառերն, այլ այս լեզուաց քերականական կազմութիւնն ալ է մէջ բերուաւ։

Սակայն Կեօրդուն յիշատակարանին շատ կարեւորութիւն չարուեցաւ, եւ բոլորովին իսկ մուսուցութեան պիտի զստապարտուէր, եթէ Քիւ Մ'եսթըր Ասիական ճանն (William Jones) կալկաստա հիմնուած «Ստիական Ընկերութեան» առաջին գահերէցն՝ ուսումնականաց մտադրութիւնն հրաւիրած ըլլար՝ սանկիրտի եւ զուական լեզուաց մէջ կեղծ յարաբերութեան դրայ. արդէն 1786ին այսպէս կը գրէ գահերէցը. «Սանկիրտ լեզուն գարմանուի կազմութիւնն ունի, յունարենին կատարեալ, լատիներենն հարուստ, երկուքն ալ շատ աւելի փափկակազմ է։ Թէ բայելու արմատներովն եւ թէ քերականական ձեւերովն՝ երկուքին չեա ալ այնպիսի ինամութիւն՝ ունին, որ պատճառական չէ կրտար ըլլալ. եւ այնպէս որոշ է այս ինամութիւնն, որ ամէն բանասեր կերք լեզուներն ալ քննելէն ետքը, պէտք է որ Չամանուի թէ ծագած են միեւնոյն աղբերէ։ ար անշուշտ հիմնայ դպույթիւն չունին։ Միեւնոյն պատճառներն, եթէ ոչ այնպիսի որոշ կերպով, սակայն եւ այնպէս կ'ըլային, որ գոյծացերէնն եւ կեղտերէնը, թէ սպտ օտար տարրերով խառն, սանկիրտի չեա նոյն ծագումն ունին. (Չամանուե Բեմբել, Լեզուագիտութեան պատմութիւն, էջ 348)։

Այս միջոցին ուրիշ կողմանէ փորձեր կ'ըլլային գիտնականորէն ապացուցանելու թէ թիւ-

(philologie) վասն զի առաջինը կը գրած ընդհարապէս բոլոր լեզուաց վոյց տերեւն եւան երեւոյթներով. ընդհանուր կանաձները կը Չամանուե նոյն իսկ երբեք սնկաթ Չամանուած թեց աջ կանոններուն չեա. իսկ զիբոյնչի, թինն է ազգային լեզուն. եւ կամ զին գտաւած լեզուաց զազգաւն ի մտնուարի, եթէ մաձելով իրեն քննութեան մասնուած գրութիւնն, գրակամութիւնն եւ այլն։ Hovelacque այսպէս կը գտնուանէ երկուքն իրարմէ. «La linguistique est une science naturelle, la philologie une science historique.» (էջ 1.) Թէպէտ շատ միշտ էն քննական որոնց մարտնչընէ լեզուագիտութեան օրէնքներն, Չմու. Delbrück, Einleitung etc. էջ 128 փրկերը։ Գարնակէ գուար կը մեան մեր ցանկէն տանք, որոնք սույնչ է զազգան են Տայբերում. բայց իրենց գրուածոց մէջ չի տեսնուի Չամանաական լեզուագիտութեան ուսումն. սուսն ընդհանուր անուամբ հոյճիկերէն (arménisch կամ armenolog) անաւել կը սեղհակարէն իսկ միայն գտաւած Տայբերի պայտեղ գրաբարի պատարաններն՝ քրեւարդի անուան կը յաստատուան։ Էնկայնու գիտնայն շղլաւորացիքը Վրժանագրութիւն։ Էնկայնուցիկութեան վասն զի Երզնայեցի որ իւր փրկը՝ «Սուգաբանական բառարան Տայ ինչուն. Կ. Պոլ. 1894. Գր. Պոլսը», սովորի գրից մէջ՝ որ լեզուի կը ներկայանայ լեզուակերտներու իսկին, բոլորու. փն անձանու թեար. վասն զի ոչ թէ միայն Չամանաական լեզուագիտութեան անփն յարչ չունի այս գիրքը. սլլ ընդհանրական Պատասխար առանկորով թեմանն մի անձանն կերպ ցոյց առլ. այս է պատճառն որ ի մասնակին լեզուներն այս Տարապարտութեան վոյց, եւ բոլոր քննապատերն Չամանա կարծիք եղան մեզ. բայց ի միջն (Պր. Գար. Սեմեան «Պատմութիւն կիսամարտի Տանդիսին մէջ»), որուն սուայն Չամանական լեզուագիտութեան վկայագիրը ըստ տարալուսականն է Պիտի սակեղիքն այն ցանկէն վոյց զՊր. Յ. Փիլարանեան, եթէ Տայբերն միայն պարսկերէնն յայտնի փորձանուէլ բառերու չեա Չամանուած, (ու. Պատասխար Տայ ստարաշիկ քրակականութեան փոք. գարուն փրկերը, Կ. Պոլ. Ծ. Գուրգեն) որոնք արդէն ծագողն սասան բրան է Պարսկերէնն սուայնուց Տեմիլն՝ Գեօրդու գիրք Պատասխար է թեւ զանգեւ անկարգին, եւ որ Վլայտիի կամ ԼեւնարՏայեզն, ու յօրն անը, 1887 փոք. 12, էջ 187։

նեան ուզբեան լեզուներն այլ իրարու ինամի են . արդէն 1707 զարուհ Ամինն կամենիս կը պաշտպաներ այլ կարծիքը . բայց աւել փորձեր էին եւ երթեալ գրութիւններ քան հաստատուն վիճեանք այս գիտնականին բաժաները : Լազիւ Եւրպէներբը (Strahlenberg) կրցաւ գիտնական հիման վրայ կանգնել այս գրութիւն՝ թէ ֆինեան-ուզբեան եւ ուրալ-սայուսեան ազգաց լեզուին մէջ ինամութիւն կայ : Հէլասական պաշտօնական Եւրալ-լեներբը՝ Գուլապլայի պատերազմին մէջ Ռուսերուն հետքը գերի ինկաւ , Սիբերիա պարտուեցաւ եւ հին 18 տարի անցոյց , ուր կրնար ազատ համարակ շքջիլ : Այս միջոցին առիթ ունեցաւ նոյն երկրին հանապազ ազգին ու անոնց լեզուներն ուսումնասիրելու : Իւր ազգագրական մեծ երկատիրութեանը մէջ՝ առաջին ուսումնական փորձը կ'ընէ՝ Հիւսիսային Ասիայի եւ Արեւելեան Եւրոպայի ազգութիւնները խմբերու բաժանելու , որ մեծ պատիւ է իրեն , եւ յընդհանրեան առեւալ՝ իւր բաժանումները ճիշդ էին : Արիչ երկատիրութեան մը մէջ՝ որուն տիրապետ , Genium boreo-orientalium harmonia linguarum⁴ (Հիւսիսային - արեւելեան ազգաց լեզուներու նմանութեան) բառեր իրարու համամասնով՝ կ'ապացուցանէ Եւրալլեներբը թէ ֆինեանը , Մանաուները , Վոլալներն , Ռոտակներն հոմոցէլ ազգեր են :

Բայց շմոնանը յիշելու Սայնովել գիտնականն , որ իւր ուսումնասիրութիւններով , մանաւանդ կոպէնհագի գիտնական կամառիններկայացուցած մեծ երկատիրութեանը , յորմէ՝ կ'ապացուցաներ թէ « հունգարական եւ լայդնուական նոյն լեզու են , այնպիսի անուն մը ստացաւ , որ լեզուագիտութեան պատմութեան մէջ անմտաց պիտի մնայ . եւ ինչ որ Վուիլեամ Ճոնս հոգեւորական լեզուաց համար բըւա , նոյրը Սայնովել կատարեց ֆինեան-ուզբեան լեզուաց համար . ինչորիւն ուղիք ճամբան բերաւ :

Իրև կոպէնել Ճոնս եւ Կոլբրոկ (Colebrooke) Ասորիկիս լեզուի անբազ գանձն լցոյ աշխարհ հանեցին եւ գիբամատչիկ բրին նորանոր հրատարակութիւններով , որով լեզուագիտութիւնը կարճ միջոցի մէջ անհանկու թռիչք մ'առաւ : Լայրնիցի գաղափարէն գրողաց շատերն սկսան անոնով եւսողեանմը զանազան լեզուներու բառերն հաւարել եւ իրարու համեմատել : Հերգլաս սասնիայեցի գիտնաստիտեան լեզուները խմբերու բաժանելու փորձ մը փորձեց (1784 — 1787) , եւ մեծ պարծանք է իրեն՝ մայրապահան-պոլինեանան լեզուացեղը գանելը : Իւր թամանակին համար ստագի հակայական համեմատած լեզուագիտական երկատիրութեանց՝ ամենայնչափ անձն համարուած է իրաւամբ :

Անցեալ զարուհ վերջերն ամեն մարդ մեծ հետաքրքրութիւն ցոյց կու տար համեմատական լեզուագիտութեան : Կայն իսկ թագաւորներ ու ինքնակալներ ըսող լեզուներն իրարու համեմատելու գաղափարն ունեցած էին : Կատարինէ Բ. որ

ի մանկութենէ քերականական ուսմանը մեծ հակում ունէր , 285 բառ , 200 լեզուաց հրատարակել առաւ : Այս երկատիրութեան զրգեալ Արեւուզ իւր Միհրդատն՝ երկատիրաց այս գաղափարն սկիզբները :

Բայց ամբողջ հիմնաքարեր եւ շինածալքարեր էին , որոնց վրայ եւ որոնցմով ետքէն Վիլհելմ ֆոն Հումբոլդտը (Humboldt) եւ Բուպպը քննական մտքերն կրցան համեմատական լեզուագիտութեան սկզբունքներն բարձրացնել . առաջինն՝ ընդհանուր , իսկ երկրորդն՝ հոգեւորական լեզուագիտութեան : Բայց ճիշդը խոնջով՝ չէ կրնար Բուպպ հոգեւորական լեզուագիտութեան հնարիչն անուանուիլ , այլ աւելի կանոնաւորիչն ու յարգարիչը : Իւր գաղափար՝ երկատիրութիւններու զիբացոյցին բոս իսկը գիտնական լեզուացեմութիւնը . մէկ կողմանէ հոգեւորական լեզուագիտութիւնը զարգացնելու , բայց ուրիշ կողմանէ ուրիշ լեզուաց ալ ներքին կազմութիւնն ու պատմական զարգացումը քննելու մեծ մղում արուեցաւ : Յիսուն տարւան մէջ գիտութեան այս ճիւղն ալ մեծ նշանակութիւն մ'առաւ : Այս նորագիտագիտութեան գիտեանն ոչ թէ միայն լեզուներու խորհրդաւ որ էութիւնը լուսաւորեցին , այլ անզնահատիկ արժանիք մ'ունեցան իրենցովով , պատմագէտներու , մարդաբաններու եւ աստուածաբաններու համար :

Չոր ու ցամաք գիտութիւն մը չէ , կամ միայն ենթազգութեանց վրայ հաստատուած անհաստատ կարծիքներու թողալովայ մը չէ վերադիտարկելու ըլլումանն . այլ հաստատուած եւ որչա կանոններէ հանուած եզրակացութիւններ , որոնց խելամուտ ըլլաւ համար , հարկ է եղբակցութեան յառաջողիրները գիտանալ . ապա թէ ոչ երկու բոս իրարու համեմատուած ստեն , այս « այս կանոնին , եւ այն « այն կանոնին » համեմատ , ըսուած ասեն , կանոնները չգիտցողը կը կարճէ թէ լեզուագիտութեան շէնքը՝ լուրից գիբահաւանութեան վրայ կը բարձրացնենք : Բայց աւելի զարմանալի է լեզուագիտութեան շոյախոսած այլ-եւ այլ կէտերը : « Լեզուն կը ներկայանայ մեզի , կ'ընէ լեզուագիտութեան ուսուցիչներէն մէկը , իբր մեծ եւ միանգամայն զարմանալի խորհրդաւոր

¹ Առաջին ապագրութիւնն հոյաց Գալլաւ , 1787 . Բ. ապագրութիւնն Ք. Եմբրէիլի Տեռակուսի տիրապետը . Բուսնաչակ երկրի ամեն լեզուաց համեմատական առաջիկան (Սորաֆիւրիկ Սուլթը) . Պեմբը . 1790 — 1 :

² Adelung, Mithridates կամ Նոյն լեզուագիտութիւն . զոր շարեւեակց իւր հայրը . 4 հատոր , Ռեդլին 1800 — 17 :

³ Նոյն բաղաձայն (indo-européen) եւ հոգիկ-գերմանական (indo-germanique) նոյն են . երկրորդը կապուած է հարեւակ գերմանացի լեզուագիտաց սփորական :

⁴ Ստորեկիս լեզուն լեզուագիտութեան համեմատեալ յաւանքն , լատիներէնի , պարսիկերէնի եւ գերմաներէնի հետ . Ֆրանկֆուրտ 1846 : Annals of Oriental Literaturep մէջ , 1820ին , ստորեկիս , յաւանքն , լատ . եւ գերմաներէն լեզուաց վերլուծական համեմատութիւն , եւ այլն : Համեմատական քերականութիւն ստորեկիս , գաւազիկ , լատ . լատին , լեթոնական , գոթացերէն , եւ գերմաներէն լեզուաց , Ռեդլին 1839 — 32 : 1869ին եղան արեւելապագրութեան մէջ հայրենին մէջ աստուածագիտագէտ է :

⁵ Ս. Ք. Պոտտ (Pott) . Վիլհելմ ֆոն Հումբոլդտ եւ Լեզուագիտութիւնը , էջ՝ XXV :

¹ Եւրալլեներբը . « Եւրոպայի եւ Ասիայի հիւսիսային եւ արեւելեան կողմն . եւ այլն » Ստորեւ՝ 1730 :

աւելցուած մը, որ շատ նկատմամբ անբուժանելի է և անբուժանելի ճնացած է, Կփիւրքին տուած աւելցուածէն աւելի գոժուարին է կնճռոտ, մեր գայտութեան և մտաւոր կենաց շարժ գոժուարին, բայց Տնարարը լուծմանց՝ թէ որքանաւոր եւ թէ կարօտ աւելցուած մը, և Ուսումը յառաջ եկած է լեզուի նիւթն ու կերպը... ասով են այս բազմա-տեսակ լեզուները. բայց աշխարհի լեզուները մէջ նախալեզուէ յառաջ եկած են, թէ ստիպուած ենը շատ նախալեզուներ ենթադրել. լեզուի մը փոփոխութեանց պատճառներն որոնք են. մարդ-կութեան նախալեզուն ինչ կերպարանք ունէր: Ասանք ընդհանուր հետաքրքրութիւն շարժող ինդիւսիեր են, որ իրենց լուծումը կրնան գտնել փայն լեզուագիտութենէն: Բայց ի մասնաւոր երկու ինդիւր կայ, զոր մարդագիտութիւնն և փիլիսոփայութիւնը կ'առաջարկեն լեզուագի-տութեան և լուծումն կը պահանջեն. ա) լեզու-ներու բազմակերպ զանազանութիւնն կարելի է միացնել մարդկային տեսին մի տիպը ունենալուն հետ. այսինքն, ինչպէս որ բովանդակ մարդու-թիւնը մեկզուէ յառաջ եկած է, նայնպէս լեզուն ալ մէկ տղիւր ունեցած է. և բ) ինչ էր լեզուին և մարդկութեան նախնական վիճակին նախա-սկիզբն:՝

Այս երկու ինդիւրներուն առաջնայն պիտի նուիրենք մեր մտադրութիւնն և պիտի քննենք այն տեսութիւններն և նիւթագրութիւնները, զորոնք կը յարցանեն լեզուագիտութիւնն, որպէս ի՞նչ գրականն ու Տասնամարտի ենթադրականէն ծշչիւ զանազանենք:՝

(Ըրբ-ու-ի-է-):

Հ. Գ. ՄՂՆ.

Կ Ե Ն Ս Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ԿԵՐԵՊԵՏ ԲՓԹԹ ԸՄԹ ԻՐՈՒՆ-ՅՈՂ:ՇՆՆԵՒՆԵՆՆ

Ընծանութիւններուն անծանութը, որուն յայտ-նութիւնը պարտական ենը Նալբան Յակոբ Պա-տրիարքին՝ Գիւր Ազգայն անուն փոքրիկ երկասի-րութեան, որ այս Կարապետ Բժշկին ծանրովը սպազորուած է անցեալ զարուն երկրորդ կէսին, « յամի Տեառն 1760 և Հայոց ՌՄԹ. Յունվ. 4: »

Իւր մասին պէտք եղած բոլոր տեղեկու-թիւնները՝ թէ և Տարեանցի կերպով՝ կը քա-ղնիք միայն վերջնիցեալ Ազգայն գրքէն՝ որուն մէջ երեք անգամ յիշատակուած է: Բայց նախ

Տարի և կարգալ այս յիշատակութիւնները, ու-րոնցով պիտի շանարք ուրուարդել այս բժշկին կեանքը:

Առաջին յիշատակութիւնը կը կարգանք գրքին նախադասն վրայ այսպէս.

« Գիրք Ազգայն ամենայն անձայն անձայն Տար-կաւոր: Էարարդեալ ի Յակոբ Պատրիարքէ: Ի Տայրապետութեան Տեառն Յակոբայ Արաքան-կատար ԱԵՀափառ Կաթուղիկոսի սրբոյ Էլնիա-նին. և ի Պատրիարքութեան սրբոյ Երուսաղէմի՝ Տեառն Թեոդորոսի Զքնագգեաց և Ատուած-իմաստ Վարդապետի: Արգեստիք Հոգեւոր որ-բոյ մերոյ տիրացու Կարգեալ Իսնիսիսի Բժշկ. յամի Տեառն 1760, և Հայոց ՌՄԹ. Յունվ. 4: Ի Տգարանի Ատուածատուրի: »

Երկրորդ յիշատակութիւնը կը կարգանք Տասնորին սկիզբն՝ Յառաջաբանութեան մէջ, զոր Նալբան Պատրիարքը կը գրէ.

« Թաւանձեցեալ իմ՝ լուս աակաւ բարի-պատից, և մանաւանդ ի յուսուոր Հոգի Ինիւր յունիսի որգեիէ ի Թիւլի տէրացու Կարգեալ Հոգե-ւոր գրքէ՝ առնել զաղօթական ինչ գրքուկ հա-մաձայն եկեղեցւոյն մերոյ սասցուածոց. » և այլն: Իսկ երրորդ յիշատակութիւնը կ'աւանդէ մեզ զանիկ տպագրիչը, « Ելուորդու Տոցմիս, վերնագրով վերջաբանութեան մը մէջ այսպէս.

« Էնոր Տիւ ամենասուրբ Երբորդութեան և և միջ Ատուածութեան Հօր և Արդոյ և Հօ-գւոյն Արքոյ, յանկ ելեալ աւարտեցաւ տպու-նը նորաշար գրքիսն առօթից և ժամամտից ի փառս Ատուածոյ: Ար յորինեալ արարած երկա-սիրութեամբ աշխատանաց Տեառն Յակոբայ Աս-տուածաբան վարդապետի՝ մեծի Պատրիարքի Կոստանդնուպոլսոյ ի յօգուս Տասարակաց ման-կանց եկեղեցւոյ: »

« Արք՝ մլ սրբանակ մանկուրք սրբոյ Սի-ոնի, յիշեսնիք ևս՝ շիւթիլ տէրացու Կարգեալ Իսնիսիսի. զննորդոլ սորին ի վեհէն պանծալոյ. որ սիրահարեալ աղերսանք՝ ետ յորինել զսա-աալով և զժախն տպեցման, առ ի լննել յի-շատակ հօգւոյ իւրում և ծնողացն իւրոց: Հան-գուցեալ Տօրն ախիւրք ովանեսին, և կենդանի մօրն հիւրիսին. և նորաբողոք որդւոցն՝ պողսին, պետրոսին, և յօՏաննիսին: Ար եթէ այս գրքուկ սիրով ընկալեալ լիցի և փութով վերջացի, (որպէս և յուսայ) ունի ի մտի և զլլւ ինչ գիրք ի շարագրեալ գրեանց մեծի վարդապե-տին՝ սալ տպել ի փառս Ատուածոյ, » և այլն:

Այս երեք յիշատակութիւններն և « 1760 թուականը » մեզ առաջնորդ աննիւով՝ զանանք

1 Գիւրայն, Գիւսուր ինդիւրներ, Ֆրայուր, 1892: 2 Ի մասնաւոր պիտի շանարք Ընդարձակացոյն քննել Տայրապետի նկատմամբ եղած ազդէ և մեր կար-ծիքները. որպէս զի Տայրապետ լեզու ինդիւրներն և կի-րականակն հիման փայլ բարձրանան, և մեկ սորի Վարդ-ար և աշխարհագր. անուամբ՝ լեզուագիտական օրինաց զեմ հրապարակ նեսուած անձնական քահանայի: